

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО СОЦІАЛЬНО УСПІШНУ ЛЮДИНУ

Москаленко В. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО СОЦІАЛЬНО УСПІШНУ ЛЮДИНУ. В статті на основі результатів емпіричного дослідження розглядаються змістовні характеристики окремих компонентів уявлень студентів про соціально успішну людину, показано відмінності змісту когнітивного, афективного та конативного компонентів в залежності від статі. Визначається, що регулятивну функцію цих складових потрібно розглядати відносно структурної цілісності соціального уявлення, яка створюється в результаті особливостей взаємозв'язку і взаємовідносин між собою структурних складових, а також між структурою як системним утворенням із зовнішнім світом людини. Зроблено висновок, що практичне значення аналізу змісту окремих структурних компонентів уявлень студентів про соціально успішну людину полягає в тому, що його можна застосовувати в програмах формування образу соціально успішної людини, спрямованих на вплив на особистість окремих його складових з урахуванням особливостей, визначених в процесі емпіричного аналізу.

Ключові слова: уявлення про соціально успішну людину, структурні компоненти соціальних уявлень, когнітивний компонент, афективний компонент, конативний компонент, гендерні відмінності, студентська молодь, функції цілісної структури уявлень про соціально успішну людину.

Москаленко В. В. ОСОБЕННОСТИ СОДЕРЖАТЕЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРУКТУРНЫХ КОМПОНЕНТОВ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ СТУДЕНТОВ О СОЦИАЛЬНО УСПЕШНОМ ЧЕЛОВЕКЕ. В статье на основе результатов эмпирического исследования рассматриваются содержательные характеристики отдельных компонентов представлений студентов о социально успешном человеке; показаны отличия в содержании когнитивного, аффективного и конативного компонентов в зависимости от пола. Утверждается, что регулятивную функцию этих составляющих необходимо рассматривать относительно структурной целостности социального представления, которая образуется в результате особенностей связей и взаимоотношений этих структурных составляющих, а также между структурой как системным образованием с внешним миром человека. Сделан вывод о том, что практическое значение анализа содержательных характеристик отдельных структурных компонентов представлений студентов о социально успешном человеке состоит в том, что его можно применять в программах формирования образа социально успешного человека, которые направлены на влияние отдельных его составляющих с учётом особенностей, которые были определены в процессе эмпирического анализа.

Ключевые слова: представления о социально успешном человеке, структурные компоненты социальных представлений, когнитивный компонент, аффективный компонент, конативный компонент, гендерные отличия, студенческая молодёжь, функции целостной структуры представлений о социально успешном человеке.

Актуальність дослідження. Проблема успішності стосується питань осмислення життєдіяльності людини, розуміння її цінності а також реалізації

життєтворчості. Саме цим визначається її соціальна актуальність. Актуальність дослідження успішності людини зумовлена також недостатньою її розробленістю в літературі, зокрема й в психологічній. Хоча майже всі психологічні явища, які досліджуються науковцями, так чи інакше в наукових дослідженнях пов'язуються з питанням успішності, сам феномен успішності як цілісне системне багатоаспектне автономне утворення у вітчизняній літературі досліджено недостатньо. Певним чином це зумовлено тим, що довгий час в період радянського суспільства, яке було зорієнтовано на «зрівнялівку», успіх та успішність особистості не вважались цінністю для суспільства, а тому не заохочувались. Питання успішності суттєво переоцінюється в сучасній соціально-економічній ситуації, яка потребує реалізації внутрішніх можливостей людини, серед яких найважливішими є усвідомлення власних прагнень і відповідальності за життєву траєкторію, орієнтація на власні зусилля у досягненні поставленої мети, розуміння можливих сценаріїв найближчого а також віддаленого розвитку суспільної ситуації. Як відповідь на затребуваність суспільства у дослідженнях феномену успішності людини прикладного і теоретичного характеру, в останнє десятиліття з'явилося багато публікацій на цю тему. Хоча літератури останнім часом вийшло багато, тим не менш успішність як соціально-психологічний феномен досліджена недостатньо і потребує більш глибокого і детального аналізу. Важливим питанням в зв'язку з цим є вивчення особливостей уявлень особистості про соціальну успішність та вплив цих уявлень на життєтворчість людини. Аналізуючи це питання, Э. Ф. Зеєр, А. М. Павлова, Н. О. Садовнікова стверджують, що найбільш актуальним феномен успішності є в період професійного становлення особистості. Науковці відмічають, що на етапі професійного становлення в період з 35 до 40 років відбуваються постійні трансформації життєвих і професійних планів, відбувається зміна соціальної ситуації, провідної діяльності, перебудова структури особистості [4].

Отже, актуальність проблеми успішності особистості зумовила дослідження особливостей уявлень студентів про соціально успішну людину.

Мета – осмислення успішності як психологічного феномену через з'ясування змістовних характеристик структурних компонентів уявлень студентів про соціально успішну людину.

Об'єкт дослідження – психологія уявлень про успішну людину.

Предмет – змістовні характеристики структурних складових уявлень студентів про соціально успішну людину.

Задачі дослідження.

1. Визначити сутність, фактори та функції уявлень про успішну людину.
2. Проаналізувати зміст структурних складових уявлень студентів про успішну людину.

Основний зміст статті. Аналіз різних теоретичних джерел з проблеми успішності, показує, що успішність визначається по-різному, відображаючи різні сторони складної та багатогранної життєдіяльності людини. Активна поведінка, що орієнтована на успіх, виявляється не тільки в учбовій або професійній діяльності, її можна спостерігати практично в усіх сферах життєдія-

льності людини і тому можна визначити успіх як високо генералізовану якість особистості.

Уявлення людини про соціальну успішність особистості виконують регулюючу функцію по відношенню до її поведінки, визначають образ професійного майбутнього людини, рівень її професійних домагань, планування кар'єри, а також засвоєння широкого кола соціальних ролей, що дають можливість людині розкрити свій особистісний потенціал. Отже, уявлення про соціальний успіх є могутнім детермінантом соціального розвитку особистості. Російський психолог Ю.М. Орлов, підкреслюючи, що потреба в успіху, в досягненні є однією з фундаментальних соціальних потреб людини, визначає її як постійне змагання з самим собою у прагненні перевершити раніше досягнутий рівень виконання, зробити щось краще, ніж раніше, оригінально вирішити задачу. Ця потреба спонукає особу ставити нові цілі і прагнути до їх реалізації. Від реалізації досягнень, яка сприймається як різниця між старим і новим рівнем виконання діяльності (задачі), людина отримує велике задоволення, бо ця різниця має для неї особливе емоційне значення [8]. Д. Макклеланд прослідкував розвиток мотивації досягнень у одних тих самих індивідів, починаючи з 7-8 років до 20 років і зробив висновок, що у природних умовах життя мотив досягнення суттєво не змінюється.

У суспільній свідомості представлено різні прототипи успішної особистості. Н. В. Лейфрід виділяє два найбільш розповсюджених за своїми характеристиками прототипи. Перший – сприймається виключно через зовнішні, соціально визнані показники успіху, які відображають найбільш розповсюджені цінності людей сучасного суспільства. Другий прототип відображає особливості уявлень людей, які гнучко вбирають в себе вимоги і реалії соціальної ситуації.

Розуміння особистістю сутності феномену успіху зумовлює її уявлення про його досягнення. Тому важливим стає дослідження факторів, які впливають на особливості уявлень особистості про успіх. Цими факторами можуть бути належність до тієї чи іншої соціальної групи, соціально-демографічні та індивідуально-психологічні властивості особистості. Конкуренція, змагання підвищують індивідуальну готовність до успіху. Існують дослідження, в яких доведено вплив вікових особливостей особистості на її уявлення про успіх.

Х. Хекхаузен на підставі узагальнення великої кількості даних зробив висновок, що починаючи з 2–3,5 років в центрі переживань дитини знаходяться самостійно досягнуті результати діяльності, хоча ці результати ще не оцінюються як успіх або неуспіх. У віці 3,5 роки у дитини спостерігаються афективні реакції на успіх і невдачу. Поступово дитина вчиться сприймати успіх або невдачу, пов'язуючи їх зі своїми власними можливостями, однак, не розрізняючи спочатку такі поняття, як «зусилля» і «здібності». Потім ці поняття дитина починає виділяти із загального уявлення про можливості і починає сприймати незалежно одне від одного. В шкільний період у дитини складається уявлення про зв'язок власних можливостей і об'єктивної важкості задачі, що визначає суб'єктивну імовірність успіху. Після 9-10 років дити-

на повною мірою оволодіває поняттям суб'єктивної імовірності успіху, яке передбачає відділення поняття «здібності» від фактора «зусилля». Починаючи з 12 років, діти уже здатні і в ситуації невдачі, і в ситуації успіху співвіднести оцінку своїх зусиль зі своїми здібностями. Дитина може пояснити успіх або невдачу, виходячи з наявності або відсутності зусиль, із здібностей, легкістю або важкістю завдань, випадком тощо.

Вивчались також особливості уявлень про соціальний успіх людини у представників різних поколінь. Російський дослідник Л. І. Дементій на основі емпіричного дослідження, яке було здійснено ним на вибірці двох вікових груп (16-17 років і у віці від 65), довів, що на різницю в уявленнях про соціально успішну людину впливає культурологічний фактор[3]. Згідно з інструкцією методики Х. Азумі і К. Кашивагі досліджувані повинні були пригадати реально існуючу, особисто знайому їм людину, описати її особливості і конкретний вчинок, який свідчить про її успішність. Не дивлячись на те, що потрібно було описати людину зі свого оточення, 50% юнаків називали публічних людей (сучасних політичних діячів). В похилому віці лише 18% назвали публічних людей (відомих акторів) інші – 82% описали успішну людину зі свого «значимого» оточення (дочка, сестра, подруга). Різниця між поколіннями виявилась також у визначенні якостей, характерних для успішної людини. Аналіз анкет юнаків дав можливість виділити 43 якості реально успішної людини, в той час як похилі респонденти виділили 36 якостей. Це говорить про те, що з віком уявлення про успішність стають більш усвідомленими і осмисленими. Відмінність уявлень про соціально успішну людину між поколіннями виявилась також в специфіці дескрипторів. Серед всіх дескрипторів загальними для обох груп виявилось 23 якості успішної людини, специфіка ж виявилась в тому, що у юнаків переважають такі дескриптори як впевненість у собі, комунікабельний, незалежний, високий соціальний статус, веселий, має друзів, оптимістичний. У похилих людей переважають дескриптори – безкорисливий, добросовісний, люблячий людей, турботливий, має бізнес і допомагає людям. Отже, образ соціально успішної людини відображає культурні цінності людей, які відрізняються у різних поколінь. У юнаків образ формується на основі тенденцій і змін у суспільстві, у похилих – на основі традицій.

Як уже було відмічено, суттєвим фактором, що впливає на формування образу соціально успішної людини, є індивідуально-психологічні характеристики особистості. Дослідники цієї проблеми вказують на детермінуючу роль системи ціннісних орієнтацій, мотиваційної сфери особистості у становленні образу успішної людини. Так, російська дослідниця А. З. Тугушева [9], аналізуючи вплив самооцінки людини на особливості її уявлень про успіх, показує, що особистість зі заниженою самооцінкою знецінює свій і чужий успіх. Крім того, особистість з домінуванням певних цінностей може не вважати успішною людину, досягнення якої не співпадають з мотиваційно-ціннісними орієнтирами даної особи. Людина, що спрямована на спілкування, шукає успіху у спілкуванні і міжособистісних відношеннях, у друзях, сім'ї та дітях. Людина, що спрямована на справу, цінує успішність у справах, в роботі.

Ці дослідження свідчать про те, що уявлення про успішність є суб'єктивною стороною особистості, хоча в ній міститься такий об'єктивний фактор як сукупність досягнень у напрямках, що цінуються суспільством на певному історичному етапі культури.

Особливого значення уявлення про соціальний успіх набувають в юнацькому віці, який є сенситивним для формування цінностей, що складають суть світогляду. Це вік професійного самовизначення, самостійного і незалежного визначення життєвих цілей, які передбачають достатній рівень розвитку ціннісних уявлень, вольової сфери, самостійності і відповідальності. Формування образу успішної людини у молодій людині є важливим для визначення її цілей, свого майбутнього а також уявлень про те, які шляхи є прийнятними для досягнення своїх мрій. Саме це зумовлює актуальність вивчення змісту уявлень про соціально успішну людину у студентів, по відношенню до яких уявлення про соціальний успіх часто виступають як стратегія їх цілепокладання і саморозвитку.

Дослідження змістовних характеристик структурних складових уявлень студентів про соціально успішну людину

З метою виявлення змістовних характеристик структурних складових уявлень студентів про соціально успішну людину нами було проведено емпіричне дослідження на вибірці студентської молоді, яку склали 60 студентів третього курсу Чернігівського державного технічного університету факультету соціальної роботи. Вік досліджуваних 19-20 років, з яких 38 жіночої і 22 чоловічої статі.

Для отримання даних було застосовано опитувальник російської дослідниці А.Р. Тугушевої «Уявлення про соціальну успішність» [9], який складається з трьох груп запитань, які було спрямовано на виявлення змісту когнітивного, афективного та конативного компонентів уявлень про соціально успішну людину. Нами уже наголошувалось на складності структури соціальних уявлень, що пов'язано з різноманіттям їх складових, яке зумовлено проєкцією різних рівнів організації соціального буття на особистість. У внутрішніх складових уявлень про соціально успішну людину, які тісно пов'язані із його зовнішніми детермінантами, знаходять відображення всі рівні організації суспільних відносин. Це зумовлює динамічну складність соціальних уявлень, чисельність їх функціональних характеристик, різноманітність змісту їх окремих сторін.

Для того, щоб дослідити сутнісний зміст соціальних уявлень, потрібно розглянути окремі прояви їх функціональних характеристик у системному взаємозв'язку цілісної структури, яку вони складають. Аналіз особливостей структурних одиниць уявлень особистості про соціально успішну людину дає можливість зрозуміти не тільки їх поліфункціональність, але й визначити чинники їх формувань. Для психологічної теорії і практики є принциповим і суттєвим не тільки констатація того чи іншого структурного цілого і його елементів, а усвідомлення їх як дійсних психологічних чинників, що визначають існування (функціонування і розвиток) цього цілісного феномену. Розглядаючи структуру уявлень студентів про соціально успішну людину, ми ви-

ходимо з того, що кожен елемент структури виникає закономірно в результаті зіткнення з реальними суспільними відносинами. Тому, спираючись на традиції вітчизняної психології, ми виділили такі компоненти уявлень студентів про соціально успішну людину як когнітивний, афективний і конативний.

Особливості когнітивного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

Когнітивний компонент уявлень про соціально успішну людину виконує функцію пізнання властивостей суб'єкта, які є важливими для усвідомлення певних ознак успішності. Ця сторона уявлень може бути представленою через окремі враження, знання, сліди пам'яті, які трансформуються в цілісне сприймання, що представлено певним прототипом успішної людини, бо будь-яка успішність є спеціалізованою, тобто досягається у певному виді діяльності і певними особистісними рисами. Російським психологом Г.Л. Тульчинським виділено чотири форми успіху в залежності від певної орієнтації особистості на життєві, професійні, творчі досягнення: 1) результативний успіх, що приносить особистості соціальне визнання (популярність); 2) успіх, що виражається для особистості у визнанні з боку «значимих інших»; 3) успіх – подолання труднощів у формі самовизначення; 4) успіх – реалізація покликання, коли значимим є не результат, а сама діяльність [10]. Російська дослідниця Н. В. Лейфрід виділяє два найбільш поширених прототипи успішної людини: перший описується виключно зовнішніми, соціально визнаними показниками успіху, що відображає найбільш розповсюджені цінності людей сучасного суспільства; другий – включає особистісні характеристики, що відображають погляди людей на індивідуальну діяльність [6].

Щодо першого типу ознак соціального успіху, які характеризують когнітивний компонент уявлень особистості про соціальний успіх людини, то їх можна представити такими об'єктивними маркерами як: професійний статус, наявність якісної (престижної) освіти, соціальний та економічний статус тощо. До об'єктивних ознак соціального успіху можна віднести також суспільне визнання особистості, або популярність людини. Оскільки критерієм популярності є оцінка особистісних заслуг індивіда «значимим іншими», то важливою ознакою соціально успішної людини є кількість її інтеракцій. Існує прямий зв'язок цих категорій: чим більше соціально значимих контактів, тим вище ступінь соціального успіху особистості. Через певну кількість соціальних зв'язків соціально успішна людина здійснює вплив на інших, які в силу значимості цього впливу визначають особистість як соціально успішну. Характеризуючи успішну особистість конкурентного, ринкового суспільства, Е. Фромм говорить про популярність як особистісну властивість особистості так: «кожен з нас повинен запропонувати особливий тип особистості, який незалежно від їх відмінностей повинен задовольняти одній умові – користуватися попитом» [11]. До об'єктивних ознак соціально успішної людини можна віднести також її соціальну адаптацію як успішну адаптацію людини в суспільстві.

Другий тип ознак соціального успіху, які відображають змістовні характеристики когнітивного компоненту уявлень про соціально успішну людину

ну, може бути представлений особливостями самої людини, значимими його особистісними характеристиками. До цього типу ознак деякі психологи (В.А. Лабунська) відносять успіх як подолання труднощів і самовизначення. Ця особистісна якість виявляється у вирішенні конкретних проблем і суперечностей життя. Історія видатних особистостей, які досягли успіху, була насиченою боротьбою, необхідністю долати перешкоди, напружувати здібності і волю, вкладаючи колосальну працю у справу, якій вони себе присвятили. Успіх як подолання є важливим фактором розвитку особистості. Він є передусім не просто подоланням зовнішніх перешкод, але й самовизначенням, самотвердженням особистості. Досягнення успіху у розв'язанні проблем і отриманий у цьому досвід подолання труднощів складають цінний багаж для самотворчості особистості. Самотворчість виявляється за умов, коли особистість ставить перед собою задачу вирішення проблеми не заради кінцевого результату, хоча й це є присутнім, а заради самої діяльності в цьому процесі, отримуючи від цього велике задоволення.

Результати аналізу даних емпіричного дослідження когнітивного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

В емпіричному дослідженні з метою визначення змістовних характеристик когнітивного компоненту аналізувались відповіді на наступні запитання опитувальника А.Р. Тугушевої: «Як Ви думаєте, що таке соціальна успішність людини, в чому вона, на Ваш погляд, виявляється?» та «Чим відрізняються успішні та неуспішні люди?».

Отримані дані було згруповано за наступними ознаками:

- перша група ознак, які представлено за такими об'єктивними маркерами як: соціальний та економічний статус людини, наявність престижної професії, матеріальна забезпеченість;
- друга група ознак, які згруповано за ознакою «самореалізація»;
- третя група ознак стосується феномену «популярність»;
- четверта – це ознаки, пов'язані з можливістю задоволення будь-яких потреб;
- п'ята група ознак пов'язана з індивідуально-психологічними характеристиками особистості.

Контент-аналіз отриманих визначень показав, що більшість опитуваних пов'язує соціальний успіх з об'єктивними маркерами (31,0% даних представлено першою групою ознак). Майже чверть опитуваних визначили соціальну успішність через індивідуально-психологічні властивості особистості, які спрямовують на досягнення поставлених цілей (23,8%). Значна кількість опитуваних вважає основною ознакою успішної людини можливість самореалізації (21,4%).

Якщо звернути увагу на показники когнітивного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину, які відображено в таблиці 1, то можна стверджувати про переважання в ньому ознак, які представлено за показниками особистісних характеристик. Про це засвідчує кількість визначень соціальної успішності за п'ятою (ознаки, пов'язані з індивідуально-психологічними властивостями, які спрямовують на досягнення поставлених цілей) та другою

(ознаки, що характеризують самореалізацію особистості) групами ознак, за якими респонденти визначають соціальну успішність (44,4% за всією вибіркою). Отримані дані підтверджують також існування гендерних відмінностей у поглядах наших респондентів на соціальну успішність [1].

Таблиця 1

Показники когнітивного компоненту образу соціально успішної людини студентів

Групи ознак	за всією	чоловіки	жінки
Перша група	31,0%	28,8%	32,7%
Друга група	21,4%	28,4%	17,9%
Третя група	11,9%	21,4%	9,7%
Четверта група	11,9%	14,3%	9,3%
П'ята група	23%	14,3%	25,0%

Якщо проаналізувати відмінності за показниками когнітивного компоненту у чоловіків і жінок, які отримано нами, то вони засвідчують, що для чоловіків головною ознакою успішності є соціальний статус, кар'єра(28,8%), які означають самореалізацію (28,4%) та зумовлюють популярність (21,4%). Для жінок теж є важливим соціальний та професійний статус (32,7%), але у них він визначається більшою мірою особистісними властивостями, які спрямовано на досягнення поставлених цілей (25,0%). На відміну від чоловіків, жінки не надають великого значення популярності (9,7%). В цілому, розуміння студентами успіху пов'язано з уявленням про його досягнення. Як для чоловіків, так і для жінок головними ознаками успіху є особистісні властивості, які зумовлюють спрямованість людини.

Особливості афективного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

Емоційна сторона уявлень особистості про соціальну успішність людини відображає емоційну оцінку її діяльності з точки зору сукупності досягнень у напрямках, що цінуються суспільством. Ця сторона знаходить відображення у поглядах самої людини на свою особисту індивідуальну діяльність, яка позитивно оцінюється на основі сформованих у суспільстві цінностей і стандартів, що визнаються людьми як високі, престижні. Уже в самому визначенні соціальної успішності закладено емоційне ставлення до цього феномену. Адже в сучасній психології успіх визначається як позитивний результат діяльності суб'єкта у досягненні значущих для нього цілей, які відображають соціальні орієнтири суспільств, як певний рівень досягнень. Емоційна сторона соціальних уявлень впливає із ціннісної ієрархічної організації соціальних явищ в системі суспільства і пов'язана з процесами міжсуб'єктного порівняння, яке стає невід'ємною частиною і необхідною умовою побудови людських взаємовідносин. Емоційна сторона уявлень про соціально успішну людину детермінована, з одного боку, сферою цінностей суспільства, а з другого – спрямованістю самого суб'єкта діяльності на ці цінності. З метою дослідження особливостей афективного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину нами було проведено емпіричне дослідження.

Результати аналізу даних емпіричного дослідження афективного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

Зміст афективного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину досліджувався нами за допомогою групи питань опитувальника А.Р. Тугушевої, в яких виявлявся зв'язок між уявленням особистості про успішну діяльність людини і задоволеністю/ незадоволеністю нею. Питання мали на меті з'ясувати оцінку респондентами соціально успішної діяльності, а також те, чи бачать вони зв'язок між соціальною успішністю і щастям людини. Отримані дані показали, що більшість респондентів пов'язують соціальну успішність з позитивними почуттями (56,2%), вважають, що між соціальною успішністю та щастям і почуттям задоволеності існує прямий зв'язок. Між тим чверть опитуваних (25%) не бачить між ними прямого зв'язку, вважаючи його опосередкованість впливами інших сфер життєдіяльності. Значна частина (18,8%) респондентів зовсім заперечує зв'язок між соціальною успішністю людини та її щастям і почуттям задоволеності, мотивуючи це тим, що названі феномени стосуються суб'єктивної сторони особистості (Табл. 2). Останнє деякою мірою перекликається з думкою А.Р. Тугушевої про те, що бачення своєї та чужої успішності буває дуже суб'єктивним. Особистість із заниженою самооцінкою може знецінювати як свої, так і чужі успіхи. Особистість з домінуванням певних цінностей може не вважати успішною людину, досягнення якої не співпадають з мотиваційно-ціннісними орієнтирами даної особи. Наприклад, наявність хорошої сім'ї не буде оцінюватись як успіх з позицій тієї особи, пріоритетом якої є просування по кар'єрних сходах.

Таблиця 2

Показники афективного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

Питання анкети	відповіді	так	ні	не зовсім так
Чи існує зв'язок між соціальною успішністю і щастям людини, почуттям задоволеності.	За всією вибіркою	56,2%	18,8%	25,0%
	жінки	65,0%	15,0%	20,0%
	чоловіки	41,7%	25,0%	33,3%

Як видно з таблиці, існують статеві відмінності у показниках афективного компоненту. Жінки більшою мірою ототожнюють успішну діяльність зі щастям людини. Звичайно, така оцінка пов'язана з визначенням самого поняття «соціальна успішність», бо як ми бачимо (табл.1), в когнітивному компоненті уявлень респондентів жіночої статі більш значне місце посідає група ознак, пов'язаних зі статусом та особистісними якостями людини, що, як зазначають спеціалісти з гендерної психології, відображає стереотипну оцінку жінками позитивного у життєдіяльності людини. Звертає увагу те, що чоловіки у більшості (58,3%) не бачать прямого зв'язку соціального успіху зі щастям людини. На наш погляд, це можна пояснити більшою аналітичністю їх мислення з цього питання.

Особливості конативного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

Конативний компонент уявлень особистості про соціально успішну людину включає систему так званих психологічних феноменів «інтенції», які виконують функцію стимулювання певних форм поведінки, спрямовуючи особистість на соціально успішну діяльність. Ці інтенції представлено в конативному компоненті сукупністю феноменів, які орієнтують особистість на забезпечення успіху. Найбільш часто для описання конативної сторони уявлень використовується поняття «установка». Цей феномен, якщо його представити образно, є тією межею, за якою починаються реальні дії особистості. Можна сказати, що установка відіграє роль «перекладача» інтенцій особистості в ту або іншу структуру соціального контексту. Конативна сторона соціальних уявлень складається не тільки з установочного компоненту. Стереотипи, моральні норми та інші нормативні явища суспільства, відображаючись в образній системі свідомості у вигляді ціннісних репрезентацій, є не менш вагомими стимулами поведінки особистості. М. Рокич визначає цінність як стійке переконання людини у тому, що певний вид поведінки або сенс існування особистісно і соціально має більше переваг порівняно з іншими.

В літературі виділяється три види ціннісних репрезентацій: ціннісні орієнтації, ціннісні стереотипи і ціннісні ідеали. Якщо ціннісні стереотипи та ціннісні ідеали відображають цінність явища, предмета для людини, відволікаючись від образу свого «Я», то ціннісні орієнтації визначаються як усвідомлені уявлення суб'єкта про власні цінності, про цінності про нього. Звідси випливає, що саме ціннісні уявлення у вигляді ціннісних орієнтирів забезпечують успішність/неуспішність людини. В основі конативного компоненту образу соціальної успішності лежить також мотиваційна його складова. На думку М. Л. Кубишкіної, основою феномену успішності є складний мотив, який включає три провідних компонента: прагнення до визнання, престижу; прагнення до значущої діяльності, кар'єри; прагнення до суперництва [5].

Результати аналізу даних емпіричного дослідження конативного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

Дослідження конативного компоненту здійснювалось нами за допомогою групи запитань опитувальника А. Р. Тугушевої, які спрямовано на виявлення ціннісно-мотиваційної сторони образу соціально успішної людини. В емпіричному дослідженні застосовувались запитання, завдяки яким ми намагались з'ясувати уявлення студентів про чинники спрямованості особистості, яка досягає успішності. Студентам потрібно було визначитись, від чого залежить успішність людини: від її власних зусиль чи від долі. Результати дослідження показали, що більшість студентів (67,7%) вважають, що успішність людини залежить від її активності, волі, власних зусиль, цілеспрямованості. 32,3% опитуваних вважають, що успішність людини залежить від її долі. Відмінності за статевою ознакою такі: на залежність успішності від зусиль людини вказали 65,0% жінок і 72,7% чоловіків. На залежність успішності людини від долі та випадку вказали 35,0% жінок і 27,3% чоловіків.

Таблиця 3

Змістовні характеристики конативного компоненту уявлень студентів про соціально успішну людину

Чинник успішності	загалом	жінки	чоловіки
Спрямованість на власні зусилля	67.7%	65.0%	72.7%
Залежність від долі, випадку	32.3%	35.0%	27.3%

Висновки. Аналіз змісту окремих складових уявлень студентів про соціально успішну людину показав особливості змісту їх когнітивного, афективного та конативного компонентів, а також виявив відмінності змісту цих компонентів за статевою ознакою.

Результати дослідження окремих складових уявлень показало, що їх потрібно розглядати в структурній цілісності соціального уявлення, яка створюється в результаті особливостей взаємозв'язку і взаємовідносин між собою структурних складових, а також між структурою як системним утворенням із зовнішнім світом людини.

Уявлення про соціально успішну людину регулює поведінку людини і впливає на розвиток особистості як цілісність, в якій компоненти соціального уявлення об'єднано в єдиній діяльності, від напрямку якої значною мірою залежить ефективність регулятивної функції образу успішної людини в житті особистості.

Практичне значення аналізу змісту окремих структурних компонентів уявлень студентів про соціально успішну людину полягає в тому, що його можна покласти в основу створення тренінгів формування образу соціально успішної людини завдяки впливу на окремі його складові з урахуванням особливостей, визначених в процесі емпіричного аналізу.

Подальшою перспективою дослідження проблеми уявлення студентів про соціально успішну людину є аналіз взаємозв'язку структурних компонентів, визначення особливостей їх конфігурації в єдиній структурній цілісності, яка зумовлює певні типи уявлень студентів про соціально успішну людину. Перспективою дослідження даної проблеми є також визначення чинників формування різних типів образу успішної людини у студентів, зокрема такого чинника як індивідуально-психологічні характеристики особистості. Зокрема, у творчої особистості може формуватись особливий тип образу соціально успішної людини як такої, що отримує задоволення не стільки від результату, скільки від самого процесу творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бендас Т. В. Гендерная психология: Учебное пособие. – СПб. : Питер, 2005. – 431 с.
2. Головчанова Н. С. Социально-психологические характеристики успешности региональной элиты: автореф. дис... канд. псих. наук: 19.00.05 / Н.С. Головчанова; ЯрГУ – Ярославль., 2010. – 26 с.

3. *Дементий Л. И.* Ответственность как ресурс личности: монография. М.: Информ-Знание, 2005. – 188 с.
4. *Зеер Э. Ф.* Профориентология: Теория и практика: Учеб. пособие для высшей школы / Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Садовникова Н. О. – М. : Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 192 с.)
5. *Кубышкина М. Л.* Психологические особенности мотивации социального успеха: дис...канд. псих. наук: 19.00.05 / М. Л. Кубышкина; СПб., 1997. – 222 с.
6. *Лейффрид Н. В.* Ответственность как личностная детерминанта представлений об успешном человеке: дисс...канд.псих.наук: 19.00.01 / Лейффрид Н.В.; Краснодар, 2006. – 220 с.
7. *Моляко В. О.* Исходные предпосылки построения концепции творческого восприятия / В. О. Моляко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології у 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – Т.12. – Вип. 8. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 7–16.
8. *Орлов Ю. М.* Восхождение к индивидуальности / Ю. М. Орлов. – М., 1991. – С. 52–73.
9. *Тугушева А. Р.* Представление о социальной успешности и личное самоопределение юношества: автореф. дис... канд. псих. наук: 19.00.05 / А. Р. Тугушева; Удмуртский ГУ. – Самара, 2007 – 24 с.
10. *Тулчинский Г. Л.* Разум, воля, успех: о философии поступка / Г. Л. Тулчинский. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 214 с.
11. *Фромм Э.* Бегство от свободы / Э. Фромм. – М., 1989. – С. 62–124.

SPYSOK VYKORYSTANYH DZHEREL

1. *Bendas T. V.* Gendernaia psihologia: Uchebnoe posobie. SPb.: Piter, 2005. – 431 s.
2. *Golovchenova N. S.* Sotsial'no-psihologicheskie harakteristiki uspehnosti regional'noi ehlyti: avtoreph. dis... kand. psih. nauk: 19.00.05 / N. S. Golovacheva; YarGu – Yaroslavl', 2010. – 26s.
3. *Dementiy L. I.* Otvetstvennost' kak resurs lichnosti: monographa. M.: Inphorm-Znanie, 2005. – 188 s.
4. *Zeer Eh. Ph.* Prophorientologia: Teoria i practica: Ucheb. Posobie dlia visshey shkoli / Zeer Eh. Ph., Pavlova A. M., Sadovnikova N. O. – M.: Academicheskii Proekt; Ekaterinburg: Delovaya kniga, 2004. – 192 s.
5. *Kubishkina M. L.* Psihologicheskie osobennosti motivatsii sotsial'nogo uspeha: dis... kand. psih. nauk: 19.00.05 / M. L. Kubyshkina; SPb., 1997. – 222 s.
6. *Leifrid N. V.* Otvetstvennost' kak lichnostnaya determinant predstavleniy ob uspeshnom cheloveke: diss...kand. psihol. nauk: 19.00.01 / Leiphrid N. V.; Krasnodar, 2006. – 220 s.
7. *Moliako V. O.* Ishodnie predposilki postroenia kontseptsii tvorcheskogo vospriatiia / V. O. Moliako // Zbirnik naukovih prats Institutu psihologii im. G. S. Kostiuka APN Ukrainy “Aktualni problem psihologii u 12 tomah / Za red. V. O. Moliako. – T. 12. – Vip. 8. – Zhitomir: Vyd-vo ZhDU im. I. Phranka, 2009. – S. 7-16.
8. *Orlov Yu. M.* Voshozhdenie k individualjnosti / Yu. M. Orlov. – M., 1991. – S. 52-73.
9. *Tugusheva A. R.* Predstvlenie o sotsialnoy uspehnosti I lichnoe samoopredelenie yunoshestva: avtoreph. dis... kand. psih. nauk: 19.00.05 / A. R. Tugusheva; Udmurskiy GU. – Samara, 2007. – 24 s.
10. *Tulchinskiy G. L.* Razum, volia, uspeh: o filosofhii postupka / G. L. Tulchinskiy. – L.: Izd-vo LGU, 1990. – 214 s.
11. *Phromm Eh.* Begstvo ot svobody / Eh. Phromm. – M., 1989. – S. 62-124.

Moskalenko V. V. FEATURES OF THE SUBSTANTIAL CHARACTERISTICS OF THE STRUCTURAL COMPONENTS OF SOCIAL REPRESENTATIONS OF THE STUDENTS ABOUT SOCIALLY SUCCESSFUL PERSON. On the basis of the results of empirical studies are considered the meaningful data for individual components of the social representations of students about socially successful person; the differences in the content of cognitive, affective and connotative components depending on gender are shown. It is argued that the regulatory function of these components need to be considered with respect to the structural integrity of the social representation, which is formed by a special bond and relationship of these structural components, as well as between the structural system with the external world of a person. It is concluded that the practical implications of the analysis of substantial characteristics of individual structural components of social representations of students about socially successful person is that it can be used in forming the image of the social programs of a socially successful person, which aim to influence its individual components, taking into account the features that have been identified in the empirical analysis.

Keywords: concepts of socially successful person, the structural components of social representations, the cognitive component, an affective component connotative component, gender differences, and students, the whole structure function of socially successful person.

Отримано: 5.09.2014

УДК 159. 954

Медведева Надія Віталіївна

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ

Медведева Н. В. СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ. У даній роботі представлено дослідження психологічних закономірностей творчого сприймання в руслі єдиної стратегіально-діяльної теорії. Зокрема, проаналізовано роль спостережливості у творчому сприйманні. Даний підхід вочевидь подає новий погляд та знаходить своє практичне втілення в межах вивчення проблем психології творчого сприймання. Сприймання, як і інші психічні процеси, розглядається в контексті певних когнітивних процесів. Зокрема, сприймання досліджується у структурі пізнавальних процесів, за допомогою яких людина отримує і осмислює інформацію, відображає об'єктивний світ, перетворюючи його в свій суб'єктивний образ, де відчуття, сприймання, мислення служать нерозривними частинами єдиного процесу відображення дійсності. У процесі пізнання навколишньої дійсності процес сприймання може перейти в спостереження, яке характеризується як цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів, у пізнанні яких зацікавлена особистість та який є найбільш розвиненою формою свідомого сприймання. Образотворче мистецтво завжди пов'язане з перетворенням реальності в нову форму – це називається перетворюючим баченням, яке в даній роботі аналізується як трансформація сприймання. Особливістю трансформації сприймання є певні закономірності, котрі полягають в актуалізації мисленнєвих стратегіальних дій, які мають прояв у різних типах перетворення. **Ключові слова:** образ, перетворююче бачення, спостережливість, спостереження, сприймання, творче сприймання, художнє сприймання, перцепція, творчість, трансформація сприймання, увага.

Медведева Н. В. НАБЛЮДАТЕЛЬНОСТЬ КАК ИНДИКАТОР ТВОРЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ. В данной работе представлены исследования психологических